

مسئولیت مدنی ناشی از تصادم دو وسیله نقلیه موتورزی زمینی

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۰/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۰۲/۰۸

اکبر وروانی^۱

مصطفی نصیری^۲

احمد فرهانی^۳

بیژن پاک روشن^۴

چکیده

ماده ۳۳۶ قانون مجازات اسلامی، در صورت وقوع تصادم بین دو وسیله نقلیه، هر دو را ضامن دانسته و در این حکم تفاوتی بین حالتی که هر دو وسیله مقصر بوده یا غیر مقصر باشند، قائل نشده است ولی در ذیل ماده تأکید گردیده که در صورت مقصر بودن یکی از وسایل نقلیه و بی تقصیر بودن دیگری، فقط راننده مقصر ضامن است. متأسفانه برخی از حقوقدانان با تفسیر نادرست از ماده مذکور، برآنند که در تصادم بین دو وسیله نقلیه که یکی مقصر و دیگری فاقد تقصیر باشد، باز هر دو ضامن هستند. در این مقاله با تبیین مبانی فقهی این حکم، تلاش گردیده تا تفسیری منطبق تر با مبانی فقهی و حقوقی قاعده مذکور ارائه شود.

کلیدواژه‌ها: قانون مجازات اسلامی، تصادم وسیله نقلیه، تقصیر، اتلاف، تسبیب

^۱ - استادیار رشته حقوق دانشگاه علوم انتظامی ناجا

^۲ - استادیار دانشگاه تربیت معلم سبزوار

^۳ - عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی ناجا

^۴ - عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی ناجا

انسان از دیرباز برای حمل و نقل کالا و جابه‌جایی مسافر از وسایل نقلیه استفاده می‌کرده‌است، اما در جهان امروز که دنیای سرعت و ارتباطات است وسیله نقلیه به‌نحو شگرفی دگرگون شده و تحولات بسیاری در جهت ایجاد سرعت و درعین‌حال امنیت در این وسایل پدید آمده است. در بین وسایل نقلیه عصر حاضر، خودرو از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد و امروزه استفاده از این وسیله به‌نحو چشمگیری توسعه یافته و هرروز نیز گسترده می‌شود و بدین جهت خطرات ناشی از این وسیله افزایش یافته و ما همه‌روزه شاهد زیان‌های جانی و مالی ناشی از آن هستیم.

باتوجه به‌این امر و به‌منظور حفظ حقوق زیان‌دیدگان ناشی از این حوادث، قانون‌گذاران اکثر کشورها مبادرت به تدوین قواعد و مقررات خاصی نموده‌اند. در کشور ما نیز قانون‌گذار با اقتباس از فقه اسلامی، موادی از قانون مدنی و قانون مجازات اسلامی را به‌این مهم اختصاص داده‌است و یکی از مواد مذکور، ماده ۳۳۶ قانون مجازات اسلامی است که می‌گوید:

«هرگاه در اثر برخورد دو سوار، وسیله نقلیه آنها مانند خودرو خسارت ببیند در صورتی که تصادم و برخورد به هر دو نسبت داده شود و هر دو مقصر باشند یا هیچ‌کدام مقصر نباشند هر کدام نصف خسارت وسیله نقلیه دیگری را ضامن خواهد بود، خواه آن دو وسیله از یک نوع باشند یا نباشند و خواه میزان تقصیر آنها مساوی یا متفاوت باشد و اگر یکی از آنها مقصر باشد فقط مقصر ضامن است». در عین حال در این مقرره مقنن به بیان حکم فرضی که در آن یکی از طرفین حادثه در تصادم مقصر و دیگری بی‌تقصیر است نپرداخته‌است که در این نوشته ضمن تلاش برای تبیین مبانی فقهی و حقوقی تصادم دو یا چند وسیله نقلیه حکم فروض مختلف قضیه را با توجه به مبادی مذکور بیان نماییم.

مبانی فقهی مسئولیت مدنی ناشی از حوادث رانندگی

قاعده اتلاف

اتلاف در فقه اسلامی تحت عنوان مباشرت یاد شده است. از نظر لغوی مباشرت یعنی بالمشخصه در کاری قایم کردن و نزدیک نمودن امری یا چیزی به خود، [۲] مباشرت نزد امامیه عبارت است از عدم واسطه بین تلف کننده و آنچه تلف شده است و در مورد اتلاف منفعت ایجاد علت آن کافی است [۱۸]. مکی‌العاملی مباشرت را این گونه تعریف کرده است: «به آن چه گفته می شود که عادتاً منجر به نابودی می شود بدون اینکه واسطه‌ای در بین باشد.» [۱۰] از نظر شافعیه مباشرت عبارت است از آنچه در تلف اثر می گذارد و به واسطه آن حاصل می شود. [۵] مباشرت را بر دو نوع تقسیم نموده اند، مباشرت علت و مباشرت شرط، به عنوان مثال اگر کسی ریسمان چراغ آویزی را قطع کند، نسبت به قطع ریسمان مباشرت علت و نسبت به افتادن چراغ مباشرت به شرط تلقی می گردد. [۱۹]

باعنایت به مفاهیم ارائه شده از اتلاف می توان گفت درجائی که شخصی به طور مستقیم مال دیگری را تلف نماید. مباشرت تلف بوده و به موجب این قاعده ضامن خسارات وارده به دیگری است برای مثال اگر کسی خرمن دیگری را آتش زده یا قفل در خانه‌ای را بشکند، مرتکب اتلاف شده است. در اینجا رابطه علیت مستقیمی بین فعل مباشر و تلف وجود دارد.

بیشتر نویسندگان اتلاف را سبب مسئولیت بدون تقصیر می دانند بنابراین اگر کسی هنگام نشانی دادن به دیگری، کاسه چینی را که در دست رهگذری است بشکند و یا توپی که هنگام بازی زده است، شیشه‌ای را بشکند یا به حیوانی آسیب برساند، وی را مسئول خسارت وارده می شناسند.

ماده ۳۲۸ قانون مدنی اتلاف را این گونه تعریف می نماید: «هر کس مال غیر را تلف کند ضامن آن است و باید مثل یا قیمت آن را بدهد اعم از این که از روی عمد تلف کرده باشد یا بدون عمد و اعم از اینکه عین باشد یا منفعت و اگر آن را ناقص یا معیوب کند ضامن نقص قیمت آن مال است»

اتلاف از نظر حقوقی تلف نمودن مال دیگر با ارتکاب فعل مثبت است که بلافاصله و بی واسطه منجر به تلف آن گردد و شرایط آن عبارت‌اند از:

الف) انجام فعلی مثبت که بلاواسطه و بی‌درنگ موجب خسارت و تلف نمودن مال دیگری می‌گردد.

ب) عدم لزوم تقصیر، با توجه به اینکه قانون‌گذار در ماده مذکور به نحو مطلق تلف کردن را موجب مسئولیت می‌داند، اعم از اینکه فاعل تقصیر داشته یا نداشته باشد به عبارت دیگر همین که فعل فردی از مصادیق اتلاف باشد موجب مسئولیت نامبرده می‌گردد.

ج) لزوم انتساب عمل به فاعل: در اتلاف هر چند تقصیر فاعل لازم نمی‌باشد ولی انتساب عمل به فاعل لازم است یعنی عمل باید از اراده فاعل ناشی می‌شود. [۱۳]

قاعده تسبیب

به موجب این قاعده هرگاه شخصی با انجام فعلی مثبت یا ترک فعل، زمینه ورود خسارت به دیگری را فراهم نماید، به عنوان سبب، ضامن جبران خسارت وارده به زیان دیده می‌باشد. مبنای قانونی این قاعده ماده ۳۳۱ قانون مدنی است که مقرر می‌دارد: «هر کس سبب تلف مالی بشود باید مثل یا قیمت را بدهد و اگر سبب نقص یا عیب آن شده باشد باید از عهده نقص تلف برآید».

در تسبیب، شخص مباشر تلف کردن مال نیست ولی مقدمه آن را فراهم می‌کند. یعنی کاری انجام می‌دهد که در نتیجه آن تلف صورت می‌گیرد. مثل اینکه چاهی در معبر عموم حفر نموده و دیگری در اثر عدم آگاهی یا بی احتیاطی در آن چاه می‌افتد و یا در محلی غیرمجاز توقف نموده و موجب لغزش اشخاص و آسیب به دیگران می‌گردد. در این فروض، سبب به طور مستقیم مال را تلف نکرده و به دیگری زبانی نزده است ولی عرف، ورود ضرر را به او منسوب نموده و وی را مسئول می‌شناسد. [۱۵ و ۱۶] البته برای تحقق تسبیب وجود دو شرط زیر ضرورت دارد:

۱-۲) تلف رخ دهد: پس هرگاه مقدمه بی نتیجه باشد (مانند این که چاهی کنده شود ولی کسی در آن نیفتد) مسئولیت تحقق نمی‌یابد.

۲-۲) احتمال تلف چندان قوی باشد که عرف اقدام مسبب را مقتضی ورود خسارت بشناسد نه این که اقدامی متعارف از روی اتفاق به ورود ضرر بینجامد. بدین جهت اگر مالکی در خانه خود آتشی روشن نموده که به طور متعارف بوده و احتمال خطر در آن نرود ولی باد آن را به خانه همسایه اندازد. مسئولیتی نخواهد داشت ولی چنانچه آتش افروزی وی عدوانی باشد مانند روشن کردن آتش در معبر عموم (و برخلاف قانون) و یا در ملک دیگری، در این صورت آتش افروز، مسئول خواهد بود. (مواد ۳۵۲ تا ۳۵۵ قانون مجازات اسلامی) درحقیقت در چنین صورتی است که گفته می شود شخص مرتکب تقصیر گردیده است.

بنابراین باتوجه به نکات مزبور، تفاوت اتلاف و تسبیب را می توان در چند نکته خلاصه نمود:

الف) در اتلاف، تقصیر شرط ایجاد مسئولیت نیست ولی در تسبیب کاری که به مسبب نسبت داده می شود باید در نظر عرف عدوان و خطا باشد (تقصیر اعم از عمدی یا غیرعمدی)

ب) در اتلاف، شخص بی آن که واسطه ای در کار باشد مال دیگری را تلف می نماید ولی در تسبیب برای تلف مقدمه سازی می شود ولی این مقدمه سازی ممکن است هیچگاه منجر به اتلاف نگردد. [۱۳]

ج) اتلاف تنها با انجام دادن کار و فعل مثبت تحقق می پذیرد ولی تسبیب ممکن است نتیجه انجام دادن فعل یا خودداری از آن باشد.

اجتماع سبب و مباشر

در صورت اجتماع مباشر و سبب در جنایت، مباشر ضامن است مگر این که سبب اقوی از مباشر باشد (ماده ۳۶۳ قانون مجازات اسلامی) ماده ۳۳۲ قانون مدنی نیز می گوید: «هرگاه یک نفر سبب تلف مالی را ایجاد کند و دیگری مباشر تلف شدن آن مال شود خود مباشر مسئول است نه سبب مگر این که سبب اقوی باشد به نحوی که عرفاً اتلاف مستند به او باشد». بنابراین چنانچه کسی چاهی را حفر نموده و دیگری مال شخص ثالثی را در آن انداخته و تلف نماید مباشر ضامن خسارت وارده خواهد بود ولی

چنانچه مباشر به دلیل نداشتن قدرت تمیز و غیره، در حکم وسیله باشد، در این صورت نقش سبب قوی تر بوده و مسئولیت برعهده سبب خواهد بود. [۱۳] این قاعده هم در مورد خسارات مالی و هم در مورد خسارات جانی (جنایات) حاکم خواهد بود. علت تحمیل ضمان بر مباشر این است که رابطه علیت بین کار او و تلف مال قوی تر می باشد، حتی در صورتی که نحوه دخالت مباشر و مسبب در نظر عرف یکسان باشد.

با توجه به مبنای قانونی اجتماع سبب و مباشر سه فرض متصور می باشد:

الف) هر دو نقش یکسانی دارند، در این صورت مباشر مسئول است. مانند موردی که وسیله نقلیه ای در محل غیرمجاز متوقف شده و از نظر زمانی و مکانی در محلی قرار گرفته است که از نظر قابلیت دید و رؤیت در موقعیتی متوسط قرار گرفته است. هر چند به نظر عده ای از حقوق دانان در این مورد مسئولیت مساوی است. [۱] ولی با توجه به این که مواد مذکور علی القاعده مباشر را مسئول می داند، فقط استثنائاً در صورتی که سبب قوی تر از مباشر باشد، ضامن است. هر چند برخی از فقها شرکت هر دو را در ضمان ترجیح داده اند. [۲۰] و بعضی حکم را به داوری عرف واگذار کرده اند و بعضی این فرض را محال دانسته اند و در اجتماع سبب و مباشر در صورت تساوی آن دو در حادثه یا قوی تر بودن مباشر، نامبرده را مسئول می دانند. [۲۱]

ب) نقش مباشر بیش از سبب است: در این صورت مباشر مسئول است، مانند موردی که وسیله نقلیه ای در محل غیرمجاز متوقف شده ولی از نظر موقعیت زمانی و مکانی در محلی قرار گرفته که دارای دید و قابل رویت است.

ج) نقش سبب بیشتر از مباشر است: در این صورت سبب اقوی از مباشر تلقی و مسئولیت جبران خسارت وارده بر عهده اوست. مانند موردی که وسیله نقلیه در محل غیرمجاز و فاقد دید متوقف شده باشد؛ بنابراین در اجتماع سبب و مباشر تقسیم مسئولیت ندارد. این مبنای قانونی در حوادث رانندگی کاربرد زیادی دارد از جمله در کلیه مواردی که وسیله نقلیه در حال حرکت با عامل یا مانعی خارجی که دیگری ایجاد نموده است از قبیل مواد لغزنده یا خرچاله یا اجسام گذاشته شده در مسیر عبور که فاقد دید کافی باشند برخورد نماید شخصی که این قبیل اقدامات غیرمجاز را انجام داده به عنوان سبب قوی تر از مباشر تلقی می گردد. همچنین در موردی که وسیله نقلیه ای که

بدون رعایت مقررات راهنمایی و رانندگی، به‌عنوان مثال عدم رعایت حق تقدم به عنوان مانعی غیرمجاز برسرراه عبور دیگری قرار گرفته و موجب حادثه رانندگی شود. [۱۱]

اجتماع چند سبب

در حالتی که با اجتماع چند سبب، خسارتی به‌وجود آید، برحسب این‌که آن اسباب در طول یکدیگر قرار گیرند یا در عرض هم، حکم مسئله متفاوت است. در صورت اول ماده ۳۶۴ قانون مجازات اسلامی می‌گوید:

«هرگاه دو نفر عدواناً در وقوع جنایتی به‌نحو سبب دخالت داشته باشند کسی که تأثیر کار او در وقوع جنایت قبل از تأثیر سبب دیگری باشد ضامن خواهد بود مانند این‌که یکی از آن دو نفر چاهی حفر نماید و دیگری سنگی را در کنار آن قرار دهد و عابر به سبب برخورد با سنگ به چاه افتد کسی که سنگ را گذارده ضامن است و چیزی به عهده حفرکننده نیست و اگر عمل یکی از آن دو عدوانی و دیگری غیرعدوانی باشد فقط شخص متعدی ضامن خواهد بود.» در اینجا قانون‌گذار، نظریه سبب مقدم در تأثیر را مورد پذیرش قرار داده‌است. ولی در صورت دوم (فرض عرضی بودن اسباب) ماده ۳۶۵ این قانون مقرر می‌دارد:

«هرگاه چند نفر با هم سبب آسیب یا خسارتی شوند به‌طور تساوی عهده‌دار خسارت خواهند بود.»

برای مثال در جایی که چند خودرو (در اثر خرابی) در جاده‌ای موجب ریزش روغن و لغزندگی آن گردیده و خودرو دیگری با لغزیدن بر روی روغن‌های ریخته‌شده، دچار حادثه گردد عمل آنان مشمول این ماده خواهد بود. ولی ماده ۱۴ قانون مسئولیت مدنی در این فرض، تقسیم مسئولیت را با توجه به‌نحوه مداخله و میزان تأثیر هر سبب می‌داند.

علاوه بر دو فرض اجتماع چند سبب در طول و در عرض یکدیگر، می‌توان حالت دیگری تحت عنوان اجتماع چند سبب با تأثیر جداگانه را نیز در نظر گرفت. در این‌مورد چند سبب موجب یک حادثه نشده‌اند بلکه هر یک عمل جداگانه‌ای انجام

داده‌اند که موجب خسارت به زیان دیده‌ی واحدی شده‌است. به عنوان مثال کسی که چاله‌ای در خیابان حفر نموده و موجب می‌شود وسیله نقلیه‌ای در آن افتد و راننده مجروح شود و راننده به بیمارستان منتقل شده و تا در بیمارستان به علت قصور در انجام وظیفه، موجب فوت نامبرده گردند، در این صورت هر کدام از سبب‌های فوق یعنی حفرکننده چاله و بیمارستان دو سبب جداگانه تلقی شده و هر دو مسئولیت تقصیر خود را بر عهده دارند. [۱۱]

اجتماع چند مباشر (متلف)

در این حالت، فعل چند مباشر، عنوان مشارکت را داشته و همگی متفقاً ضامن خسارت وارده خواهند بود. ماده ۲۱۵ قانون مجازات اسلامی در خصوص شرکت در قتل می‌گوید: «شرکت در قتل زمانی تحقق پیدا می‌کند که کسی در اثر ضرب و جرح عده‌ای کشته شود و مرگ او مستند به عمل همه آنها باشد خواه عمل هر یک به تنهایی برای قتل کافی باشد خواه نباشد و خواه اثر کار آنها مساوی باشد خواه متفاوت» ولی گاه ممکن است چند مباشر با برخورد با یکدیگر موجب ورود خسارت مالی یا جانی به یکدیگر گردند. در این حالت نیز باید مسئولیت خسارات وارده بر عهده آنان قرار گیرد مگر این که یکی از آنان مقصر و دیگران بی تقصیر باشند که در این صورت جبران کلیه خسارات بر عهده مقصر خواهد بود.

دو فرض مختلف در خصوص اجتماع مباشران وجود دارد:

الف) اجتماع دو یا چند مباشر به صورت اشتراکی: اگر چند مباشر در عرض یکدیگر قرار گیرند و مشترکاً موجب تلف مال دیگری شوند، به نسبت مساوی مسئول می‌باشند، بنابراین وقتی چند نفر مباشر باشند به نحوی که عمل منسوب به همه آنها باشد و همه آنها فاعل تلقی شوند ضمان به نسبت مساوی بین آنها تقسیم می‌شود. مثلاً این که دو نفر دیگری را با شمشیر به قتل برسانند یا دو نفر چاهی حفر نمایند که دیگری در آن بیفتد و بمیرد هر دو ضمان مشترکند زیرا ائتلاف بر مجموع مرکب از فعل دو نفر صدق می‌کند. و بنابراین ضمان بین دو نفر تقسیم می‌شود.

ب) اجتماع دو مباشر با تاثیر جداگانه: در این مورد دو مباشر هر یک جا فعلی جداگانه و مستقل موجب خسارت به زیان دیده‌ای واحد می‌شوند. به عنوان مثال هرگاه وسیله نقلیه‌ای با عابر یا وسیله نقلیه دیگری برخورد نموده و نامبرده را در مسیر عبور دیگران در محلی که از نظر موقعیت زمانی و مکانی دارای دید و قابل رویت باشد قرار دهد و سپس وسیله نقلیه‌ای که با زیان دیده برخورد نموده‌اند به عنوان مباشر که هریک ولی حادثه جداگانه‌ای به زیان دیده خسارت وارد نموده‌اند تلقی و هر یک ضامن خسارت ناشی از عمل خود خواهد بود. همچنین اگر فردی بر روی گندم دیگری آب بریزد و موجب خسارت گردد سپس فرد دیگری این اقدام را تکرار نماید و موجب افزایش خسارت گردد نامبرده ضامن قیمت روزی است که مجدداً آب بر روی گندم‌ها ریخته‌است. [۳]

مفهوم و ماهیت حقوقی تصادم دو وسیله نقلیه

منظور از عنوان «تصادم»

تصادم از باب تفاعل و معنای آن در لغت، ایراد ضربه هر یک از دو شیئی به دیگری می‌باشد. منظور از تصادم مذکور در ماده ۳۳۶ قانون مذکور، نیز برخورد خسارت‌زای دو وسیله نقلیه با هم در نتیجه حرکت دو وسیله می‌باشد.

بنابراین در صورتی که در اثر برخورد یک وسیله در حال حرکت به یک وسیله نقلیه در حال توقف خسارتی وارد آید، این فرض مشمول حکم مقرر در این ماده نخواهد بود. بلکه در این حالت بر حسب این که وسیله نقلیه متوقف، در جای ممنوعه‌ای توقف نموده و جلوگیری از وقوع حادثه برای راننده در حال امکان وجود نداشته و درحالی که وسیله نقلیه متوقف در مکان مجازی توقف نموده و تصادف، ناشی از بی‌احتیاطی کامل راننده وسیله در حال حرکت بوده‌است، حکم مسئله تفاوت خواهد داشت.

در حالت اول قاعده تسبیب و در حالت دوم قاعده اتلاف حاکم است. [۹] در اینجا ذکر این نکته نیز خالی از فایده نخواهد بود که، در صورتی که دو انسان یا دو

حیوان نیز با یکدیگر تصادم نمایند به موجب مواد ۳۳۴ و ۳۳۵ قانون مجازات اسلامی نصف خسارت هر یک بر عهده دیگری می باشد.^۱

ماهیت حقوقی تصادم مذکور در ماده ۳۳۶ قانون مجازات اسلامی

سوال این است که آیا فعل رانندگان وسایل نقلیه مذکور در این ماده از مصادیق مباشرت (اتلاف) بوده یا از مصادیق تسبیب می باشد؟

همان گونه که گفته شد چنانچه حادثه رانندگی ناشی از توقف غیرمجاز وسیله نقلیه ای در مکان ممنوعه ای باشد، موضوع تابع قاعده تسبیب بوده و در صورت تقصیر راننده متوقف، (خواه عمدی خواه غیرعمدی و ناشی از تقصیر)، و اقوی بودن عمل وی از مباشر حادثه، وی مسئول خواهد بود ولی در صورت وقوع تصادف بین وسیله در حال حرکت با وسیله متوقف در مکان مجاز باید موضوع تابع قاعده اتلاف (مباشرت) قرار گرفته و در این حالت مسئولیت را بر عهده راننده وسیله در حال حرکت قرار داد، هرچند که هیچ گونه تقصیری مرتکب نگردیده باشد (البته مشروط به اینکه خسارت مستند به فعل او باشد والا مسئولیتی نخواهد داشت مثل وجود قوه قاهره که راننده را از مسئولیت معاف می نماید).

علت مباشرت دانستن فعل راننده، در این حالت، این است که حقیقتاً و عرفاً فاعل تصادم، اشخاص راننده وسایل نقلیه هستند و وسایل مذکور در نظر عرف چیزی جز آلت فعل به حساب نمی آید و آنچه موجب خسارت می باشد فعل راندن شخص راننده است بنابراین وسیله نقلیه در وقوع خسارت، عرفاً واسطه فعل و ورود خسارت حاصله تلقی نمی گردد تا مورد از مصادیق تسبیب محسوب گردد. در فرض برخورد و تصادم دو وسیله با یکدیگر (موضوع ماده ۳۳۶) نیز باید قائل به حاکمیت قاعده مباشرت و اتلاف گردید نه قاعده تسبیب زیرا ورود خسارت نتیجه مستقیم فعل دو طرف می باشد نه نتیجه غیرمستقیم فعل هر یک از آنها و دخالت فعل هر یک از آنها در حصول نتیجه، باعث آن نمی گردد که فعل دیگری سبب محسوب گردد زیرا فرض

^۱ - مرحوم دکتر شهدی در فرضی که میزان تاثیر یکی از دو طرف، کمتر از دیگری باشد، مسئولیت هر یک را به اندازه تاثیر وی در ضرر می داند. (شهدی، همان، ص ۱۴۷ به بعد)

این است که فعل راندن دو راننده که نسبت به هم موقعیت یکسانی دارند جمعاً و بدون دخالت هیچ عامل دیگری موجب خسارت بوده است. در این حالت تصادم نتیجه فعل دو طرف تصادم می باشد و تاثیر هر یک از دو فعل مستقل دو راننده، نسبت به ورود خسارت به طرف دیگر، با وساطت و دخالت فعل دیگری محقق می گردد. [۹]

مسئولیت قانونی ناشی از تصادم

قانون گذار در ماده ۳۳۶ قانون مجازات اسلامی و در صورت تصادم دو یا چند وسیله نقلیه، همه رانندگان را مسئول حادثه و خسارات وارده می داند^۱ مشروط بر اینکه، اولاً تصادم به آنان قابل انتساب باشد بنابراین در صورت عدم قابلیت انتساب مانند فرض وجود قوه قاهره مثل سیل، مسئولیتی متوجه رانندگان نخواهد بود. ثانیاً همگی مقصر بوده یا همگی بی تقصیر باشند فلسفه وجود این شرط آن است که در مباشرت و اتلاف، وجود یا عدم وجود تقصیر، تاثیری در ضمان نداشته و مباشر در هر حال ضامن خواهد بود ولی چنانچه فقط یکی از رانندگان تقصیر داشته و دیگران بی تقصیر باشند مسئولیت کلیه خسارات وارده را بر وی تحمیل نموده است و این بدان خاطر است که در فقه در چنین فرضی که چند مباشر با هم برخورد داشته لیکن فقط یک یا چند تن از آنان مقصر (اعم از عمد یا غیر عمد) باشند، مسئولیت جبران خسارات وارده را بر عهده مقصرین قرار داده و بنابراین چنانچه دو راننده با یکدیگر تصادم نموده و یکی از آنان فاقد تقصیر بوده لیکن دیگری با سرعت ممنوعه در حال حرکت باشد، فقط مقصر را ضامن می دانند. [۲۰] این فرض در حالتی نیز متصور است که برخورد فقط از طرف یکی از رانندگان بوده و برخوردی از سوی راننده مقابل صورت نگرفته باشد که در این حالت موضوع تصادم نبوده و مطابق قواعد عمومی حاکم بر اتلاف، مسئولیت بر عهده راننده وسیله ای خواهد بود که موجب برخورد گردیده است. چنین راننده ای مباشر تلقی گردیده و حتی در صورت عدم وجود تقصیر باید جبران خسارت نماید البته مشروط بر آنکه فعل راننده وسیله خسارت دیده، به عنوان سبب اقوی تلقی نگردد.

^۱ - قانونگذار در این ماده هر کدام از رانندگان را مسئول نیمی از خسارات طرف مقابل دانسته و از نظریه برخی از فقها اقتباس نموده است. نجفی، شیخ محمدحسن، جواهر الکلام، ج ۴۲، ۱۱۰ به بعد.

البته به اعتقاد برخی در صورت تصادم بین دو یا چند وسیله نقلیه، همگی آنان ضامن خسارات وارده هستند، هر چند که یک یا چند وسیله تصادم کننده فاقد تقصیر باشند. ولی همان گونه که گفته شد چنین تفسیری از ماده مذکور با منظور قانون گذار و نیز مبانی فقهی آن سازگاری ندارد به ویژه آنکه با حکم مندرج در ذیل ماده مغایرت خواهد داشت چه این که در ذیل این ماده صراحتاً قید گردیده که در صورت تقصیر یکی از تصادم کنندگان، کلیه خسارات وارده بر عهده وی خواهد بود.

نتیجه گیری

همان طوری که از ظاهر ماده ۳۳۶ قانون مجازات اسلامی بر می آید: هرگاه دو وسیله نقلیه با هم برخورد نمایند، چنانچه هر دو مقصر بوده (بدون توجه به میزان تقصیر) یا هر دو بی تقصیر باشند (ولی تصادف مستند به فعل آنان باشد) هر کدام باید از عهده نیمی از خسارت طرف مقابل برآید ولی در صورت مقصر بودن یکی از آنان و عدم تقصیر دیگری، فقط شخص مقصر باید خسارات طرف مقابل را جبران نماید. زیرا در این حالت عرفاً انتساب حادثه به طرف غیر مقصر منتفی می گردد. این تفسیر مطابق با قاعده ائتلاف و نظریات فقهای امامیه می باشد و لازم است در تعیین و توزیع مسئولیت ناشی از حوادث رانندگی به وسیله کارشناسان و سایر مقامات ذی مدخل مورد عنایت و التفات بیشتر قرار گیرد.

بنابراین تفسیری که بر اساس آن در تصادم بین دو وسیله نقلیه مقصر و غیر مقصر، هر دو را مسئول و مکلف به جبران خسارت می دانند، برخلاف نص صریح ماده مذکور و نظریات فقهای امامیه است.^۱

^۱ - برای دیدن نظر مخالف ر. ک شهیدی، دکتر مهدی، همان، ص ۱۵۰. این نویسنده بطور مطلق اظهار نظر نموده که تقصیر، شرط مسئولیت مقرر در ماده ۳۳۶ قانون مجازات اسلامی نمی باشد زیرا این مسئولیت مبتنی بر ائتلاف بوده و در ائتلاف نیز وجود تقصیر، ضروری نیست. اما ایشان به ذیل ماده مذکور عنایت ننموده که در برخورد و تصادم دو مباشر با همدیگر، باید به کمک معیار تقصیر، مسئول حادثه را مشخص نمود.

منابع

- [۱] امامی، حسن، حقوق مدنی، ج ۱، تهران، گنج دانش، ۱۳۶۴.
- [۲] ابن منظور، لسان العرب، معجم، المجلد الاول، دارلسان العرب، بیروت، دون سنه طبع.
- [۳] البغدادی، غیاث الدین ابن محمد، مجمع الضمانات، الطبعة الاولى، المطبعة الخیره، مصر، ۱۳۰۸.
- [۴] جنیدی، لعیا، ۱۳۸۷. تقصیر زیان دیده، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ش ۴۶.
- [۵] الرملى، شمس الدین محمد، ۱۹۸۳. نهایه المحتاج الی شرح المنهاج، جلد ۵، مصر: مطبعة مصطفى البابي، مصر.
- [۶] رشتی، حاج میرزا حبیب...، غصب، چاپ سنگی در یک مجلد.
- [۷] سنهوری، احمد عبدالرزاق، ۱۹۷۰. الوسيط، مصر: دارالنهفه العربیه القاهره.
- [۸] شهیدی، مهدی، ۱۳۵۷. مجموعه مقالات، ج ۱، نشر حقوقدان.
- [۹] شهیدی، مهدی، ۱۳۸۵. مجموعه مقالات حقوقی، مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ اول.
- [۱۰] الصنهاجی القراض، شهاب الدین، بی تا. القواعد السنیه فی الاسرار الفقیه، جلد ۴، دارالمعرفه للطباعه و النشر، بیروت، دون سنه طبع.
- [۱۱] عباسلو، بختیار، ۱۳۸۶. مسائل حقوقی تصادفات، تهران: چاپ اول، نشر میزان.
- [۱۲] قاسم زاده، سید مرتضی، ۱۳۷۸. مبانی مسئولیت مدنی، تهران: نشر دادگستر.
- [۱۳] کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۵. الزامهای خارج از قرارداد «ضمن قهری، مسئولیت مدنی، غصب و استیفاء»، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ ۵.
- [۱۴] کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۱. مسئولیت مدنی ناشی از حوادث رانندگی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- [۱۵] کاتوزیان، ناصر، ۱۳۶۹. حقوق مدنی «مسئولیت مدنی»، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- [۱۶] گرجی، ابوالقاسم، ۱۳۸۲. دیات (با همکاری روشنعلی شکاری، حسین فریار، محسن صفری)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- [۱۷] محقق داماد، سید مصطفی، ۱۳۸۲. قواعد فقه، ویرایش دوم، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، چاپ دهم.

- [١٨] مكى العاملى، محمد بن جمال الدين، ١٩٨٣ اللمعه دمشقيه، جلد ٧، بيروت: احياء التراث الحربى.
- [١٩] محمد اللهيبى، صالح احمد، ٢٠٠٤. المباشر و المتسبب فى المسئوليه التقصيريه، دارالثقافه، عمان: الاصدار الاول.
- [٢٠] موسى خوئى، سيد ابوالقاسم، ١٤٢٢. مبانى تكمله المنهاج، جلد دوم، مؤسسهاحياء آثار الامام الخوئى، چاپ اول.
- [٢١] مصطفى الخمينى، سيدروح الله، بى تا. تحرير الوسيلاه، جلد ٢، انتشارات قدس محمدى.
- [٢٢] نجفى، شيخ محمدحسن، جواهر الكلام، ج ٤٢، قم: چاپ سربى.

